

Shalom Uverachah

I am delighted to be here for the Yemai Iyun Tanakh. It is a real treat every year, even though we are unfortunately distanced this year – physically but not socially – we feel connected. We pray that we will be back in person next year. **מחלה מקרבך**

I was asked to give a shiur about Hurban, but really this is a class about Binyan, rebuilding, Teshuva.

We frequently experience the 3 weeks and Tisha B'Av as a close, an end, a finale. But I recall being surprised one year, on Tisha B'Av to see a rabbinic friends' FB post: 7 weeks to Rosh Hashanna. Sometimes, when something is broken, we can see new life emerge, sometimes destruction allows us to break the ways of the past, and to build anew. That is what we shall discuss today.

Let us introduce Menashe. He is, by the testimony of Sefer Melakhim, the worst, most sinful king of Yehuda: Please see source 1:

מלכים ב פרק כא

(א) בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו חפצי בה:

(ב) ויעש הרע בעיני יקוק כתועבת הגוים אשר הוריש יקוק מפני בני ישראל:

(ג) וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה כאשר עשה אחאב מלך ישראל וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם:

(ד) ובנה מזבחת בבית יקוק אשר אמר יקוק בירושלם אשים את שמי:

(ה) ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יקוק:

So here we see the phenomenal Avoda Zara that Menashe instigated.

He is farmed as like Achav, like the nations whom God dispossessed before Am Yisrael – giving that foreboding note, contained throughout the Torah, that if we behave, if we conduct ourselves like the pagan nations, we too will suffer their fate – exile and ruin.

Of course, Menashe's father was a tzaddik – King Hizkiyahu – but his son was the worst. See here he builds pagan altars in the Temple.

But it gets worse

(ו) והעביר את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וידענים הרבה לעשות הרע בעיני יקוק להכעיס:

Sacrificing your son to Molech seems to be the epitome of a capitulation to idolatrous norms

God swiftly warns him

(ז) וידבר יקוק ביד עבדיו הנביאים לאמר:

(יא) יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ויחטא גם את יהודה בגלוליו: פ

(יב) לכן כה אמר יקוק אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו שמעה תצלנה שתי אזני:

(יג) ונטיתי על ירושלם את קו שמרון ואת משקלת בית אחאב ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה את הצלחת מחה והפך על פניה:

(יד) ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לבו ולמשסה לכל איביהם:

You might ask. Was there no opposition? Certainly there was. But Menashe was not merely idolatrous. HE was a tyrant, he was a totalitarian ruler:

(טז) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלם פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני יקוק:

He murdered the prophets and the political opponents who sought to restore a Jewish monotheistic, or moral regime, to return Am Yisrael to the Torah. He simply murdered the opposition.

Menashes reign was long, 55 years. I believe it is the lengthiest reign of all malchei Yehuda. We then read

about his son, Amon – 2 years. But then comes a קידצ ילמ Yoshiyahu – who turns to God. Look at the passuk here, just a few chapters later in Melakhim. Yoshiyahu destroys, uproots and eradicates all the idolatry in the land, rededicates the Mikdash, instigates a mass Pesach Teshuva assembly. He is amazing.

מלכים ב פרק כג

(כה) וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יקוק בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו ככל תורת משה ואחריו לא קם כמהו:

And yet:

(כו) אך לא שב יקוק מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה:

When I first read Sefer Melakhim, I remember being outraged by that passuk. After all Yoshiyahu's efforts, after everything he did, how could God not be compassionate?

Let me just take a step back. How is it possible that 1 king sins and the whole country follow him?

Does the nation have no backbone? This is a general question in Sefer Melakhim, in Bayit Rishon. Does a king have so much influence? Yoshiyahu does Teshuva at age 18, according to other versions, at age 12. If we take the 55 years of Menashe AND 2 years of Amon and 12 years of Yoshiahu, we have about 70 years! That there is no Judaism! Think what happened to Soviet Jewry in the 70 years from 1917 to 1989? Yoshiyahu had 13, maybe 20 years to undo the mess. But he was too little too late. Hence Sefer Melakhim and Yirmiyahu blame Menashe for the HURban again and again

I think we have to widen our understanding of Avoda Zara

Cultural trends.

The turn to Avoda Zara wasn't merely religious, it was political. Menashe's father had almost been wiped out. We read about it on Shabbat Hazon, we read about it in the Sannecherib Prism – Sancherev's records 46 walled. עריכם שרפות אש; אדמתכם, לנגדכם זרים אכלים אתה, ושממה, כמהפכת זרים. which we now have: cities are destroyed. And Jerusalem is saved by a whisker. Menashe makes a calculated decision to take protection under Assyria. But accepting Assyria turns the science Assyrian, and the arts and literature. Everything Assyrian is cool, progressive, sophisticated, and in comparison, Judaism is backwards, archaic. Misrad Hachinuch adopts an Assyrian curriculum, architecture follows Assyrian norms. See the famous Archaeologist, Albright:

W.F Albright

It may be noted that no other period of cuneiform records has yielded any remotely comparable mass of tablets relating to magic and divination, and that the royal Assyrian letters of the time contain numerable references to astrology and magic. It was practically impossible for a small vassal state to keep from being flooded with such idolatrous and superstitious practices which were under royal Assyrian protection.

Hazal put it a different but similar way:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קב עמוד ב

רב אשי אוקי אשלשה מלכים. אמר: למחר נפתח בחברין. אתא מנשה איתחזי ליה בחלמיה. אמר: חברך וחבירי דאבוק קרית לך? מהיכא בעית למישראל המוציא? – אמר ליה: לא ידענא. – אמר ליה: מהיכא דבעית למישראל המוציא לא גמירת, וחברך קרית לך? – אמר ליה: אגמריה לי, ולמחר דרישנא ליה משמך בפירקא. – אמר ליה: מהיכא דקרים בישראל. אמר ליה: מאחר דחכימתו כולי האי, מאי טעמא קא פלחיתו לעבודה זרה? אמר ליה: אי הוה התם – הוה נקישנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי. למחר אמר להו לרבנן: נפתח ברבוותא.

It was irresistible, it was a cultural wave. Etc

So, in short, We have Menashe is the worst of the worst

.Hazal count Menashe as in the infamous group that have no place in the world to come

שלשה מלכים וארבעה הדיעות אין להן חלק לעולם הבא. שלשה מלכים: ירבעם, אחאב, ומנשה.

So after all this, wait for a surprise. Divrei Hayamim says that Menashe did Teshuva!
See source 5

דברי הימים ב פרק לג
(י) וידבר יקוק אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו:
(יא) ויבא יקוק עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בבבלה:
(יב) **וכהצר לו חלה את פני יקוק** אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו:
(יג) ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנונו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי יקוק הוא האלהים:
(יד) ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וסבב לעפל ויגביהה מאד וישם שרי חיל בכל הערים
הבצורות ביהודה:
(טו) ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יקוק וכל המזבחות אשר בנה בהר בית יקוק ובירושלם וישלך חוצה לעיר:
(טז) ויכן ויבן את מזבח יקוק ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה ויאמר ליהודה לעבוד את יקוק אלהי ישראל:
(יז) אבל עוד העם זבחים בבמות רק ליקוק אלהיהם:
(יח) ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו ודברי החזים המדברים אליו בשם יקוק אלהי ישראל הנם על דברי מלכי ישראל:

?So what is the truth? Did Menashe do Teshuva or not

Again the Talmud – see source 4 – records this tradition

רבי יהודה אומר: מנשה יש לו חלק לעולם הבא, שנאמר ויתפלל אליו וישמע תחנונו וישיבהו ירושלים למלכותו. אמרו לו: למלכותו השיבו, ולא לחיי העולם הבא השיבו.

So, what is going on? Who is correct? Did he do Teshuva or not?

So there are a few possibilities.

Option 1: Some academics suggested that the truth is Sefer Melakhim but that Divrei Hayamim needs to and all that – so it “concocts” a take to מכסס – explain why Menashe lived and reigned 55 years explain this.. I find that difficult. I don't think our Tanakh just fabricates stories out of thin air.

Option 2: This is more probable in the light of what we have said. Menashe did do Teshuva. But Melakhim ignores it. Why? On a personal level Menashe did Teshuva, but so what! He was captured by the Assyrians, his son ruled in his place and continued – Hazal say he intensified – Menashe's Assyrian oriented regime. By the time the old king returned to Jerusalem he had returned to Judaism but his influence was little, and the tidal wave of his period essentially led to the Hurban, Am Yisrael never recovered after Menashe.

So why mention it?

And here I would like to speak of the varying agendas of Melakhim and Divrei Hayamim.

Melakhim explains Hurban. Explains the collapse

Divrei Hayamim aims to rebuild. Emphasizes Teshuva. Look here, even the most sinful king can do Teshuva.

I would like to draw this further by using two conceptual points.

1. Yehezkel – teshuva vs. Eikha
2. Midrash ... Devarim etc

6. איכה פרק ה

(ז) אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונתיים סבלנו:

7. ירמיהו פרק לא

(כו) הנה ימים באים נאם יקוק וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה:
(כז) והיה כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ ולהרס ולהאביד ולהרע כן אשקד עליהם לבנות ולנטוע נאם יקוק:
(כח) בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה:
(כט) כי אם איש בעונו ימות כל האדם האכל הבסר תקהינה שניו:
ס
(ל) הנה ימים באים נאם יקוק וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה:

8. יחזקאל פרק יח

(א) ויהי דבר יקוק אלי לאמר:
(ב) מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה:
(ג) חי אני נאם אדני יקוק אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל:
...
(כ) הנפש החטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע הרשע עליו תהיה:
ס
(כא) והרשע כי ישוב מכל חטאתו חטאתיו אשר עשה ושמר את כל חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות:

1. Eikha 5:7

Our fathers sinned and they are no more; and we bear their sins.

2. Jeremiah 31

27See, a time is coming—declares the Lord—when I will sow the House of Israel and the House of Judah with seed of men and seed of cattle; 28and just as I was watchful over them to uproot and to pull down, to overthrow and to destroy and to bring disaster, so I will be watchful over them to build and to plant—declares the Lord. 29In those days, they shall no longer say, “Parents have eaten sour grapes and children’s teeth are blunted.” 30But every one shall die for his own sins: whosoever eats sour grapes, his teeth shall be blunted.
31See, a time is coming—declares the Lord—when I will make a new covenant with the House of Israel and the House of Judah.

3. Ezekiel 18

The word of the Lord came to me: 2What do you mean by quoting this proverb upon the soil of Israel, “Parents eat sour grapes and their children’s teeth are blunted”? 3As I live—declares the Lord God—this proverb shall no longer be current among you in Israel...
20The person who sins, he alone shall die. A child shall not share the burden of a parent’s guilt, nor shall a parent share the burden of a child’s guilt; the righteousness of the righteous shall be accounted to him alone, and the wickedness of the wicked shall be accounted to him alone. 21Moreover, if the wicked one repents of all the sins that he committed and keeps all My laws and does what is just and right, he shall live; he shall not die.... 23Is it my desire that a wicked person shall die?—says the Lord God. It is rather that he shall turn back from his ways and live.

9. תלמוד ירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב

א"ר לוי מולא של נחושת עשו לו ונתנו אותה בתוכה והיו מסיקין תחתיו כיון שראה שצרתו צרה לא הניח ע"ז בעולם שלא הזכירה כיון שלא הועיל לו כלום אמר זכור אני שהיה אבי מקרא אותי את הפסוק הזה בבית הכנסת [דברים ד ל לא] בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם הרי אני קורא אותך אם עונה אותי מוטב ואם לאו הא כל אפייא שוין. והיו מלאכי השרת מסתמין את החלונות שלא תעלה תפילתו של מנשה לפני הקדוש ברוך הוא והיו מלאכי השרת אומרים לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אדם שעבד ע"ז והעמיד צלם בהיכל אתה מקבלו בתשובה אמר להן אם איני מקבלו בתשובה הרי אני נועל את הדלת בפני כל בעלי תשובה. מה עשה לו הקדוש ברוך הוא חתר לו חתירה מתחת כסא הכבוד שלו ושמע תחינתו הדא היא דכתיב [דברי הימים ב לג יג] ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחינתו וישיבהו.

10. דברים פרק ד

(כה) כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יקוק אלהיך להכעיסו: (כו) העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון ... (כח) ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון... (כט) ובקשתם משם את יקוק אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך:

(ל) בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד יקוק אלהיך ושמעת בקלו:

4. Jerusalem Talmud Sanhedrin 10:2

Rabbi Levi said: [The Assyrians] filled a copper cauldron and placed Manasseh inside it and lit a fire under it. When he saw his plight, he called out to every idolatrous deity. When none assisted him, he said, "I remember that my father read me a verse in the synagogue: 'When you are in distress and all these things befall you in the latter days, you shall return to the Lord your God, and listen to His voice, He will not fail you nor destroy you...' (Deut 4:30) Now I will cry out to God. If he listens to me, well and good; if not, then all kinds of gods are alike." The angels barricaded the windows of heaven that the prayer of Manasseh would not ascend to God, and they said: "Lord of the world! Are You willing to give gracious hearing to one who has worshipped idols, and set up an idol in the Temple?" "If I did not accept the penance of this man," replied God, "I should be closing the door in the face of all repentant sinners." God made a small opening under the Throne of His Glory, and received the prayer of Manasseh through it."

5. Devarim ch.4

²⁵When you have begotten children and children's children and are long established in the land, should you act wickedly and make for yourselves a sculptured image in any likeness, causing the Lord your God displeasure and vexation, ²⁶I call heaven and earth this day to witness against you that you shall soon perish from the land that you are crossing the Jordan to possess; you shall not long endure in it, but shall be utterly wiped out...²⁹But when you search there for the Lord your God, you will find Him, if only you seek Him with all your heart and soul— ³⁰when you are in distress because all these things have befallen you and, in the end, return to the Lord your God and obey Him. ³¹For the Lord your God is a compassionate God: He will not fail you nor will He let you perish; He will not forget the covenant which He made on oath with your fathers.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קג עמוד א

אמר רבי יוחנן: כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ידיהן של בעלי תשובה
אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב וישמע אליו ויחתר לו, ויעתר לו מיבעי ליה! - מלמד שעשה לו הקדוש ברוך הוא כמין מחתרת ברקיע, כדי לקבלו בתשובה, מפני מדת הדין.

7. Talmud Sanhedrin 103

“Rabbi Yochanan said: ‘Anyone who said that Manasseh has no share in the Afterlife weakens the hands of repentant sinners’”

R. Johanan said in the name of R. Simeon b. Yohai: “And he prayed unto him, and an opening was made for him.” — This teaches that the Holy One, blessed be He, made him a kind of opening in the Heavens, in order to accept him with his repentance, on account of the Attribute of Justice.

Are we weighed down by past? Yes or no?

Society convinces us that we are victims of our past. Psychology has a deterministic strain that says that we cannot escape past traumas, that we are shaped not only by our genes but by our early life experiences. Victims of abuse are more prone to abuse. And to the positive as well, an individual who experienced love is most likely to know how to love.

So here we come to Yechezkel and Divrei Hayamim. With that fatalistic approach, Judaism could never have withstood HURban and regeneration.

The message.

No one is lost

No one is trapped by their past

There is ALWAYS the possibility of Teshuva

Not even Menashe!

Ultimately, the doomsday prophecy doesn't materialize; we overrule Kings and adopt the narrative of Chronicles, as Menashe becomes a model of our potential to change, even under duress - at the Neilah moment - and to have our Teshuva accepted.